

PRILOG POZNAVANJU KNJIŽEVNOGA RADA HUMANISTA
NIKOLE PETROVIĆA (1486-1568)

Ne tako davne 1983. velezaslužni čuvar hrvatske književne baštine Šime Jurić upozorio je domaću znanstvenu javnost na dotad potpuno nepoznat, no za kulturnu povijest ovih prostora iznimno vrijedan latinski rukopis Korčulanina Nikole Petrovića, pohranjen u mjesnoj knjižnici talijanskoga grada Perugie (Jurić 1983; Jurić 2000: 122-173).¹ Na taj je, kako ga sam naziva, književni zbornik Jurić naišao “romareći pred nekoliko godina s druge strane Jadrana putovima starih hrvatskih kulturnjaka” (Jurić 2000: 127), a studiju u kojoj je svoj pronalazak detaljno predstavio započeo je sljedećim riječima:

O Nikoli Petroviću, alias Petreiusu, korčulanskom humanistu XVI. stoljeća, nemamo dosad mnogo podataka, iako se on uz Jakova Baničevića i Franju Nikičevića Nigretića ubraja među najhvaljenije humanističke pisce toga stoljeća koji potječu s otoka Korčule. Općenito se može kazati da je malo koji naš književnik ostao tako nepoznat i neistražen kao upravo ovaj Korčulanin. O njegovu životu kolaju još i danas najkontroverznije vijesti, posebice u stranoj literarnoj povijesti (Jurić 2000: 122).

Te Jurićeve tvrdnje, koliko točne, toliko su i zbunjujuće, jer Petroviću se kao malo kojem našem humanistu posrećilo da mu se još za života, dakle već sredinom 16. st., podatci o rođenju i literarnom angažmanu nađu tiskom objavljeni uz bok najslavnijim imenima onoga doba. Naime, u svoj ga je *Tractatus astrologicus*, ustvari zbirku horoskopskih karata znamenitih ljudi popraćenih kratkim biobibliografskim natuknicama, uvrstio kolega humanist Luca Gaurico (Gaurico 1552: fol. 71).² U tom svojevrsnom biografskom leksikonu tiskanom 1552. Petrovićevo je ime, kao i popis njegovih djela - uglavnom latinskih prijevoda s grčkoga - ravnopravno zasjalo uz imena velikana humanizma, poput Francesca Petrarce, Francesca Filelfa,

¹ Jurićeva je studija nakon 1983. u neizmijenjenu obliku objavljena i 2000. u monografskom izboru njegovih radova pod naslovom *Iz muzeja hrvatske knjige*.

² Tom talijanskom biskupu i astrologu (1475-1558) Petrović je, kako Gaurico sam navodi, svojom filološkom ekspertizom pomogao u pripremi izdanja Ptolemejeva *Almagesta*: *usus sum doctissimo viro Nicolao Petro Corcireo, Latinis Graecisque litteris eruditissimo* (Ptolemaeus 1528: A2).

Angela Poliziana ili Erazma Roterdamskog.³ Ipak, ne samo zbog Petrovićeva interpretacijski zavodljiva pridjevka *Corcyraeus* nego i zbog njegova zapažena grecističkoga filološkog angažmana, s vremenom ga se umjesto Dalmatincem s otoka Korčule (*Corcyra Nigra*) počelo smatrati Grkom s otoka Krfa (*Corcyra*). Tako će 1742. kao *Nicolaus Petrus Corcyraeus* kratkom crticom biti spomenut u monografiji o grčkim literatima *De Graecis illustribus linguae Graecae litterarumque humaniorum instauratoribus* engleskoga grecista Humphreya Hodyja (Hody 1742: 323), a stoljeće i po kasnije pronalazimo ga uvrštena u Legrandovu monumentalnu *Bibliographie Hellénique* (Legrand 1885: 183-187), zapravo katalog isključivo onih izdanja grčkih tekstova koja su u XV. i XVI. st. za tisak priredili upravo Grci.⁴

Dakako, podatci s kojima se Jurić otisnuo na svoje literarno hodočašće po Italiji bili su oni koje su o Petroviću dotad, neovisno o netom spomenutim izvorima, prikupili književni povjesničari s ovu stranu Jadrana, počevši od sasvim kratkih i netočnih vijesti Appendinija na početku (Appendini 1803: 318), pa Mateja Kapora (Capor 1841: 1-4) i Šime Ljubića (Gliubich 1856: 250-251) tijekom devetnaestog, te napokon Jorja Tadića sredinom dvadesetog stoljeća (Tadić 1938; Tadić 1948: 162).⁵ Tijekom tih gotovo 150 godina njihovim je prilozima uspostavljen okvir natuknice o humanistu koji svojim podrijetlom, pa i intelektualnim djelovanjem, nedvojbeno pripada ovim prostorima i dio je hrvatske kulturne povijesti. Doduše, još uvijek je nedostajao bilo kakav podatak o njegovoj rukopisnoj ostavštini, pa je Jurićevo oduševljenje pri susretu sa 102 folija *quarto* formata zavičajnoj matici dotad skrta kulturnog blaga utoliko moralo biti veće.⁶ O tom oduševljenju svjedoči i podatak da je baš svaki od šezdesetak ondje zatečenih literarnih uradaka – pisama, prigodnica, govora, propovijedi te proznih i

³ Gaurico navodi točan datum Petrovićeva rođenja, 15. siječnja 1486, kao i konačan popis izdanja koja je Petrović pripremio za tisak: izvorni tekst Aristotelova *Περὶ ζώων γενέσεως* uz Filoponov komentar na grčkom (Aristoteles 1526 A), zatim latinsku verziju spomenutih tekstova (Aristoteles 1526 B), gdje je prijevodu Aristotela iz pera Teodora Gaze pridodao vlastiti prijevod Filoponova komentara, napokon i latinski prijevod dotad neobjavljenih i neprevedenih grčkih medicinskih tekstova Meletija, Polemona, Hipokrata, Diokla i Melampa (Meletius et al. 1552). Gaurico neodređeno govori i o većem broju neobjavljenih tekstova koje mu je Petrović bio spominjao, a sva je prilika da je riječ o sastavcima sadržanima u rukopisu iz Perugie.

⁴ Legrand je u svoj katalog Petrovića uvrstio zbog njegova izdanja Aristotelova *Περὶ ζώων γενέσεως* iz 1526. (v. bilj. 3). Kao i u opisima ostalih izdanja, Legrand je i u opisu ovog u cijelosti prenio popratne tekstove, u ovom slučaju Petrovićevu grčku posvetnu poslanicu, o kojoj opširnije dalje u tekstu članka.

⁵ Appendini mu čak ni ime ne navodi točno, nego ga naziva *Nicola Poterio*.

⁶ Točna adresa pohrane rukopisa, registrirana pod naslovom “*Nicolaus Petreius: litterae, sermones, carmina*”, jest sljedeća: Biblioteca comunale Augusta di Perugia, MS G 99.

metričkih prijevoda s grčkoga na latinski – Jurić u svojoj studiji predstavio zasebno, s lakoćom se probijajući kroz nerijetko jezično i kontekstualno vrlo zahtjevan sadržaj. Pred čitatelja je pritom uz samu sadržajnu regestu stavio i neophodan kulturnopovijesni komentar za kojim je taj sadržaj vadio, razjasnivši identitet gotovo svih pedesetak Petrovićevih adresata, kao i okolnosti koje su ih spojile. Tako je u znatnoj mjeri upotpunjen i dotadašnji skup spoznaja o Petrovićevim humanističkim aktivnostima i dodirima, pogotovo u za nas najinteresantnijem periodu njegova života, dok je između 1538. i 1550. bio na čelu gimnazije u Dubrovniku.⁷

Skoro pola stoljeća kasnije zahvalno nastavljamo Jurićevo romarenje, gotovo na istom mjestu dokle je sam stigao u nastojanju da hrvatskoj kulturnoj javnosti približi literarnu ostavštinu zaboravljenoga književnog pregaoca.⁸ Pozornost za ovu priliku ipak upravljamo u drugom smjeru, na Petrovićev tekst koji ne pripada upravo spomenutu rukopisnom korpusu. Riječ je naime o grčkim jezikom sročenoj proznoj posveti uz njegovo izdanje Aristotelova djela *Περὶ ζώων γενέσεως* (*De animalium generatione*), popraćena komentarom aleksandrijskoga filologa i teologa Ivana Filopona (490-570).⁹ Knjiga je tiskana u veljači 1526. u Veneciji, pri čemu naglasak izdavačkog pothvata nije bio toliko na samom Aristotelovu tekstu – Aldo je naime Filozofova *Opera omnia* već bio otisnuo između 1495. i 1498. – koliko na spomenutom, dotad neobjavljenom i slabo poznatom Filoponovu komentaru.¹⁰ Činjenica pak da se, kad je u pitanju sama posvetna poslanica, radi o neveliku književnom ogledu, odnosno podatak da je naš ugledni prethodnik u svojoj studiji taj tekst spomenuo tek usput (Jurić 2000: 126), ne bi ipak smjeli umanjiti njegovu važnost u kontekstu naše kulturne povijesti. Naime, slika hrvatskog humanizma poprimila je proteklih desetljeća konačne obrise svojih gabarita i

⁷ Svakako, kao još jedan važan rezultat ovog istraživanja ostala je i fotografska reprodukcija Petrovićeva rukopisa iz Perugie, pohranjena u fototeci njegove matične ustanove, Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. V. Fototeka NSK, br. 192.

⁸ Nakon Jurićeva izostali su novi domaći prilozi poznavanju Petrovićeva književnog i znanstvenog rada: dapače, sve do prije koju godinu nije objavljen niti jedan redak latinskog teksta, izuzev onog što je za potrebe studije iz rukopisa prepisao Jurić. Na mrežnom servisu CroALa sada je ipak dostupan prijepis Petrovićeva govora što ga je održao pred dubrovačkim Senatom, kad je 1538. izabran za voditelja tamošnje gimnazije (MS G 99, fol. 5-8).

⁹ Aristoteles 1526 A: fol. aa II- aa IIv. Izdanje je dostupno i na mreži: <https://archive.org/stream/hin-wel-all-00001996-001#page/n211/mode/2up> (pristupljeno 25. 11. 2017).

¹⁰ Valja napomenuti da je krajem devetnaestog stoljeća upozoreno da autor ove rasprave najvjerojatnije nije Ivan Filopon (490-570), nego Mihael Efeški (sredina 12. st.). Nova istraživanja (Kalogeridou 2010) potvrđuju da baš nijedan od osamnaest sačuvanih rukopisnih primjeraka ovoga komentara ne sugerira atribuciju teksta Ivanu Filoponu, nego ga većinom pripisuju Mihaelu Efeškome ili uopće ne spominju ime autora. Međutim, Laskarisov katalog knjižnice Sergija Stisa (v. bilj. 14) potvrđuje da je rukopisni primjerak kojim se pri izradi izdanja poslužio Petrović u naslovu nosio upravo Filoponovo ime.

sva je prilika da je danas vrijeme velikih pronalazaka zagubljene rukopisne građe iza nas. Pa ako je osamdesetih, prije ere u kojoj se većini relevantnih rukopisnih repertorija može pristupiti mrežnim putem, još i postojala nada da će u bližoj budućnosti od zaborava biti otrgnuto još tekstova naših humanista pisanih starogrčkim jezikom u usporedbi s kojima bi Petrovićeva posvetna poslanica djelovala beznačajno, iz sadašnje perspektive vrlo je izvjesno da u Petrovićevu tekstu gledamo naš jedini poznati prozni spomenik grčkog humanizma i da kao takav on zaslužuje pozornost.¹¹

Od izuma tiska sredinom 15. st. do Petrovićeva Aristotela 1526. objavljeno je svega tridesetak izdanja grčkih tekstova u kojima su i posvete priređivača bile napisane na starogrčkom, bilo u metru ili u prozi (Legrand 1885: 1-187). Samih proznih u svemu je dvadesetak, a Petrović je objavljivanjem svoje poslanice ušao u probrano društvo dokazanih poznavatelja drugog jezičnog medija humanizma. Naime, u tih prvih pedesetak godina tiskanja grčkih tekstova prozne posvete izdanjima na starogrčkom sastavili su samo oni najugledniji – grčki autoriteti poput Demetrija Halkondila (1424-1511), Jana Laskarisa (1445-1534), Marka Musura (1470-1517), Zaharije Kaliergesa (oko 1473-iza 1524), a od ne-Grka tek najpoznatiji talijanski promicatelj grčke pismenosti, Aldo Manuzio (1449-1515), *Ῥωμαῖος καὶ Φιλέλληνη* (Legrand 1885: 20).

Petrovićeva poslanica, u skladu sa žanrovskim konvencijama, najprije upućuje na ono što po priređivačevu mišljenju odabrani tekst čini vrijednim objavljivanja – u ovom slučaju to je važnost komentara za ispravno tumačenje Aristotelova djela – zatim pojašnjava okolnosti koje su priređivača dovele u situaciju da se poduhvata lati, da bi napokon pohvalila osobu u koju se priređivač ufa da će izdavački pothvat na koncu i poduprijeti.¹² Osoba pak na koju Petrović upravlja svoje molbe vojvoda je od Atrija, Andrea Matteo Acquaviva (1458-1529), sudionik u brojnim ratnim sukobima, ali i čovjek iznimna obrazovanja. Upamćen ponajviše kao pokrovitelj književnosti, on je u Napulju podupirao istaknute humaniste poput Giovannija Pontana (1429-1503) i Jacopa Sannazara (1458-1530) te u vlastitoj tiskari objavljivao njihova djela.¹³ Dapače, podatak da je i sam Acquaviva priredio prijevod Plutarhova djela *Περὶ ἠθικῆς ἀρετῆς* na latinski (*De virtute morali*), tiskom objavljen iste 1526. u Napulju, mogao bi se sam za sebe učiniti

¹¹ Spomenike humanističkog grčkog pjesništva, također opsegom nevelike, ostavili su našijenci Damjan Beneša (Rezar 2017) i Matija Grbić Ilirik (Körbler 1901).

¹² Na kraju ovog priloga nalazi se prijepis poslanice u grčkom izvorniku, popraćen pokušajem hrvatskog prijevoda. Autor priloga zahvaljuje kolegi Ninoslavu Zuboviću za pomoć pri uspostavi obaju tekstova.

¹³ Usp. [http://www.treccani.it/enciclopedia/acquaviva-d-aragona-andrea-matteo_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/acquaviva-d-aragona-andrea-matteo_(Dizionario-Biografico)/) (pristupljeno 25. 11. 2017).

dostatnim objašnjenjem zašto mu se Petrović obratio baš na grčkom. Međutim, iz Petrovićeve poslanice doznajemo zanimljiv detalj: obojica su bili đaci istog učitelja grčkog jezika, doduše u različito vrijeme, no vjerojatno baš u toj poveznici treba tražiti odgovor na pitanje zašto se uopće naš Korčulanin upravo Acquavivi utekao za pokroviteljstvo nad svojim izdanjem.

A njihov učitelj bio je Sergio Stiso (*Sergius Stissus*, oko 1454-oko 1535) iz Salenta, podrijetlom Grk, koji je naobrazbu stekao u grkokatoličkom samostanu San Nicola di Casole, najutjecajnijem rasadniku starogrčke pismenosti na jugu Italije. I sam je ondje postao svećenikom, pri čemu su njegovi filološki interesi u humanističkoj maniri ostali usmjereni prvenstveno prema antičkoj književnosti. Dapače, u obližnjem Zollinu pokrenuo je i vlastitu humanističku školu, a okolnost da je 1480. iz svojega matičnog samostana koji su spalili Turci prilikom napada na Otranto u zadnji čas bio spasio velik broj starih rukopisa vjerojatno je utjecala na to da je njegov humanistički krug, koji su osim već spomenutoga dvojca činili i Gabriele Altilio (1436-1501), Aulo Giano Parrasio (1470-1522), Niccolo Maiorano (1491-1584), Matteo Tafuri (1492-1584), pa i sam Jan Laskaris (1445-1534), obilježila i živa prepisivačka aktivnost.¹⁴ Petrović će pak starijem kolegi Acquavivi napomenuti da je on sam u salentskoj školi proveo punih pet godina, te da Stisu duguje ne samo svoje znanje grčkog nego i uvid u stare grčke rukopise: jedan takav, koji upravo objavljuje, Stiso mu je nesebično ustupio uz očekivanje da ga Petrović pripremi za tisak. Od vojvode pak u posveti traži da i on na dostojan način iskaže zahvalnost i poštovanje prema zajedničkom im učitelju, i to upravo na način da preuzme pokroviteljstvo nad izdanjem.

Sam je pak Stiso tek posljednjih desetljeća prepoznat kao centralna figura ranoga grčkog humanizma na jugu Italije, a zaredale studije o utjecajnom salentskom filologu i krugu literata koji je oko sebe bio okupio razlogom su da se i Petrović našao rubno obuhvaćen istraživanjima inozemnih filologa, poglavito grecista.¹⁵ Zanimljivo je da je u tom smislu najvažniji članak, kojemu je autor paleograf i bizantolog André Jacob, bio tiskan tek nešto prije objavljivanja Jurićeve studije, godine 1982. (Jacob 1982). Ipak, ne samo da Juriću sadržaj toga rada nije bio poznat u trenutku kad je pisao

¹⁴ Laskaris, kojega je Lorenzo Medici poslao u Grčku po rukopise, posjećuje Stisa u Salentu 1491. Dapače, u rukopisu je sačuvan i Laskarisov popis grčkih kodeksa koje je zatekao u Stisovoj knjižnici (v. MS Vat. gr. 1412, fol. 80).

¹⁵ Za novi upotpunjeni prikaz Stisova života i njegove humanističke djelatnosti v. Pellegrino 2012. Popis grčkih rukopisa koji donose svjedočanstva o Stisovoj filološkoj aktivnosti dostupan je na: <http://db.histantartsi.eu/web/rest/Famiglie%20e%20Persone/149> (pristupljeno 25. 11. 2017).

vlastiti nego je u nas, čini se, ostao neprimijećen sve do sada.¹⁶ A Jacob je u svojoj besprijeckornoj filološkoj studiji predstavio niz vrijednih podataka vezanih uz Petrovićev boravak kod Stisa.¹⁷ Između ostalog upozorio je i na vatikanski kodeks Vat. gr. 1019 i ondje sačuvanu toplu grčku poslanicu učitelja Stisa kojom hvali napredak svojeg učenika. Taj učenik upravo je naš Petrović, a pohvaljen je pošto je učitelju uputio svoju treću po redu, no prvi put u cijelosti na grčkom sastavljenu poslanicu.¹⁸ Jacob je također na temelju filigranskih oznaka papira spomenutog pisma Petrovićev boravak kod Stisa uspio čak i vremenski smjestiti, i to u razdoblje oko 1520, a ukazao je i na postojanje još četiriju grčkih rukopisa u Bodleiani koji nose Petrovićev *ex libris*, Νικολάου Πετραίου Κερκυραίου καὶ τῶν φίλων (Jacob 1982: 163).¹⁹

Nedavni su pak radovi upozorili na to da je tehnika Stisova podučavanja počivala upravo na epistolografskim vježbama (Giannachi 2017), pri čemu bi on učenicima upućivao pisma na latinskom, a oni bi ih u cijelosti prevodili na grčki.²⁰ Ta saznanja bacaju novo svjetlo i na nekolicinu Petrovićevih latinskih pisama iz ranije spomenutoga književnog zbornika: budući da u

¹⁶ Razvidno je to već i iz toga što je Petrovićev višekratni spomen učiteljeva imena u rukopisu iz Perugie Jurić čitao kao *Sbissus* (Jurić 2000: 130; 172).

¹⁷ Jacob je u studiji usput upozorio i na postojanje Petrovićeva rukopisa u Perugii (MS G 99). Sam taj podatak bio je dostupan zainteresiranoj znanstvenoj javnosti još od 1967, kad je izašao drugi tom Kristellerova repertorija *Iter Italicum* (Kristeller 1967: 54): moguće je da je Jurić na svoje hodočašće po talijanskim bibliotekama krenuo vođen upravo ondje uočenim zanimljivim signaturama.

¹⁸ Vat. gr. 1019, fol. 3. Unutar korica istog rukopisa – a čini ga 158 listova, uglavnom prijepisa Aristotelovih i Porfirijevih djela i pripadajućih Amonijevih komentara – čuva se još jedno pismo (fol. 126), kojemu nije poznat niti pošiljatelj niti primatelj. Jacob uočava da su dva spomenuta pisma pisana različitim rukama, i to prilično nevjешtim duktusom, zapravo ni u kojem slučaju Stisovi autografi, pa pretpostavlja da se u oba primjera radi o vježbi, odnosno nečijem prijepisu izvornika, po Jacobovu mišljenju Stisova. No, mogućnosti su brojne, a jedna od njih, za nas posebno primamljiva, jest i ta da su pisma, a onda moguće i čitav kodeks, zapravo Petrovićevi (v. niže u ovom radu o prevodenju Stisovih latinskih pisama na grčki, uobičajenoj vježbi njegovih učenika).

¹⁹ Rukopise je Korčulanin Nikola Petrović oporučno predao u vlasništvo zavičajnog Franjevačkog samostana Uznesenja Blažene Djevice Marije na otoku Badiji, da bi 1892. to zavičajno kulturno blago Bodleiani pod nerazjašnjenim okolnostima prodao također Korčulanin, Nikola Batistić (1846-1929), inače klasični filolog i vjerski pisac. *A Summary Catalogue of Western Manuscripts in the Bodleian Library at Oxford* (Vol. VI, 1924) pod rednim brojevima 31369-31372 donosi detaljan opis tih četiriju rukopisa, a moguće ga je pregledati na ovom linku: https://databank.ora.ox.ac.uk/miscoll/datasets/SumCatV6/summary_catalogue_vol_VI.pdf (pristupljeno 26. 11. 2017).

²⁰ Primjer takve prijevodne vježbe, iz pera Stisova učenika Gabrielea Altijija, moguće je vidjeti na sljedećem linku (Österreichische Nationalbibliothek, MS 9477, fol. 93a-93av, slike 200-201): http://digital.onb.ac.at/RepViewer/viewer.faces?doc=DTL_6997161&order=1&view=SINGLE (pristupljeno 5. 11. 2018).

njima, na temelju prethodno primljenih poslanica, hvale literarni napredak svojih dubrovačkih đaka (Jurić 2000: 153-154), može se pretpostaviti da je Petrović preuzeo nastavni model svojeg učitelja i ugradio ga u vlastiti didaktički rad. Napokon, s obzirom na očiglednu važnost epistolografije, napose grčke, u Stisovu krugu, možda u Petrovićevoj grčkoj posvetnoj poslanici Acquavivi treba zapravo prepoznati interni komunikacijski kod i čin iskaza pripadnosti posvećenika dosad slabo poznatog intelektualnog kružoka, u kojem se na prijelazu stoljeća na obodu talijanskoga zahuktalog latinskog humanizma s velikim oduševljenjem njegovao onaj grčki.

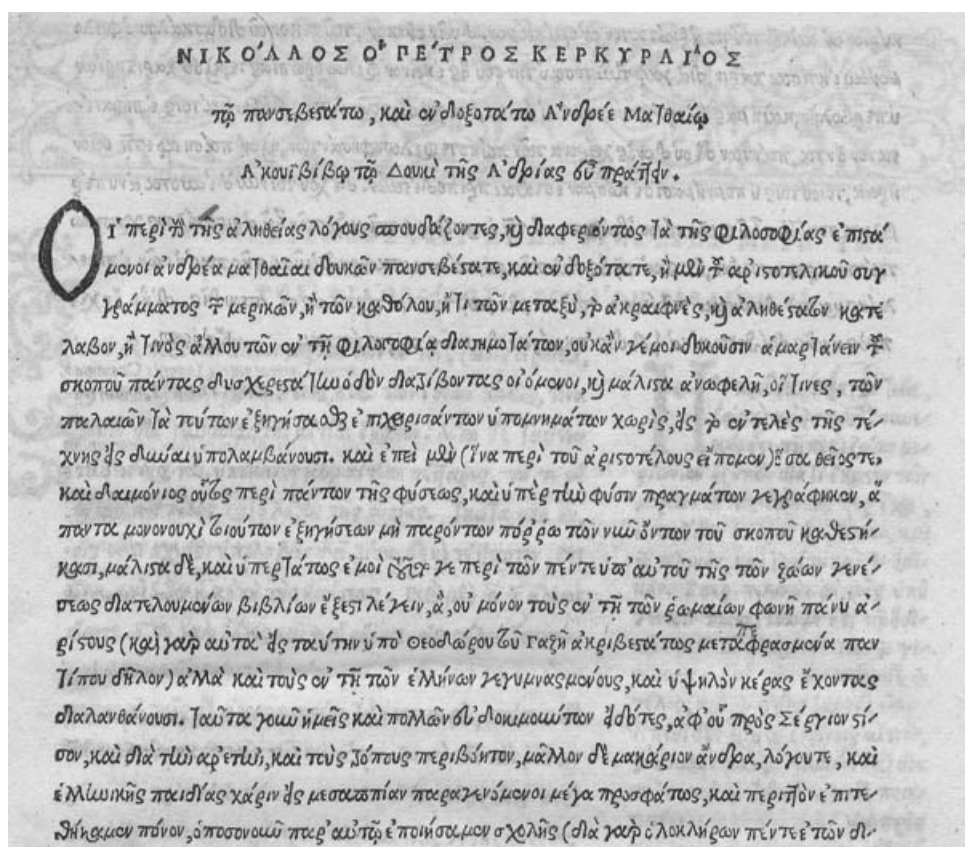
Zanimljivo, Acquaviva nikad nije dobio Petrovićevo izdanje na uvid (Jurić 2000: 158), a nije poznato je li ponuđeno pokroviteljstvo prihvatio i financijski podupro njegova priređivača. Indikativno je ipak to da je Petrović svega nekoliko mjeseci kasnije, još potkraj iste 1526. godine, u Veneciji uspio otisnuti i latinski prijevod netom objavljena grčkog izdanja (Aristoteles 1526 B), a posveta je, začudo, upravljena drugoj osobi, ovaj put mletačkom plemiću Marinu Georgiju.²¹ Kako bilo, njegov izdavački pothvat, grčkom poslanicom popraćena *editio princeps* komentara jednog Aristotelova djela, osigurava mu posebno mjesto u povijesti hrvatskog humanizma. Ono je možda najbolje usporedivo s istodobnom književnom pojavom njegova sugrađanina Damjana Beneše (1476-1539): i on je, poput Petrovića, iskazao izniman filološki talent priređivanjem odlično prihvaćena lyonskog izdanja (1514) rimskoga klasika Silija Italika (Rezar 2013), a za sobom je osim većeg broja latinskih stihova ostavio i devet autorskih epigrama na starogrčkom (Rezar 2017). Napokon, neka bude rečeno i ovo. Na dotad slabo proučeni Benešin grecistički angažman u novije se doba zapaženim člankom prva osvrnula baš naša profesorica grčkog jezika, Marina Brčko (Brčko 1992): grčku pak književnu ostavštinu Benešina suvremenika Nikole Petrovića danas ovim skromnim prilogom od zaborava branimo upravo njoj na spomen i hvalu.

²¹ Tekst Aristotelove rasprave donesen je u ranije spomenutom Gazinu latinskom prijevodu iz 1476, dok je Filoponov komentar na latinski preveo Petrović osobno. Zanimljivo je da u poslanici koja otvara grčko izdanje Petrović Acquavivi spominje i taj latinski prijevod Filopona kao dio jedinstvena izdavačkog pothvata, no izgleda da je došlo do problema, moguće financijskih, pa je tiskanje latinskog dijela pričekalo kraj 1526. i pritom dobilo novog pokrovitelja. O Georgiju ne znamo gotovo ništa, za Petrovića je on *praestantissimus senator, liberalium artium et philosophiae consultissimus* ("veoma odličan senator i prvorazredni stručnjak u lijepim umjetnostima i filozofiji", prev. Jurić), a Jurić navodi da je Georgi bio profesor u Padovi (Jurić 2000: 130).

Bibliografija

- Appendini, Francesco Maria. 1803. *Notizie istorico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei*. Sv. 2. Dalle stampe di Antonio Martecchini. Ragusa.
- Aristoteles. 1526 A. Περὶ ζώων γενέσεως μετὰ τῆς τοῦ Φιλοπόνου ἐξηγήσεως βιβλία πέντε. [Recognovit Nicolaus Petreius] Per Joannem Antonium & Stephanum ac fratres de Sabio. Venetiis.
- Aristoteles. 1526 B. *De animalium generatione libri quinque ex interpretatione Theodori Gazae, cum Philoponi seu Ioannis Grammatici commentariis*. [Philoponi commentaria Latine vertit Nicolaus Petreius] Per Joannem Antonium & Stephanum ac fratres de Sabio. Venetiis.
- Bricko, Marina. 1992. Benešićev latinski prijevod Elegije Grgura iz Nazijanža. *Dani Hvarškoga kazališta: Hrvatski humanizam. XVI stoljeće – protestantizam i reformacija*. Ur. Batušić, Nikola i dr. HAZU – Književni krug Split. Split. 85-99; isto u: *Mogućnosti* 39/3-4. 238-249.
- Capor, Matteo. 1841. Biografia di Nicolo Petreo. *Gazetta di Zara (Appendice 1841)* 97. 1-4.
- Gaurico, Luca. 1552. *Tractatus astrologicus*. Apud Curtium Troianum. Venetiis.
- Giannachi, Francesco. 2017. Learning Greek in the Land of Otranto: Some Remarks on Sergio Stiso of Zollino and His School. *Teachers, Students and Schools of Greek in the Renaissance*. Ed. Ciccolella, Federica; Silvano, Luigi. Brill. Leiden. 213-223.
- Gliubich, Simeone. 1856. *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*. Stamperia di Leopoldo Sommer. Vienna.
- Hody, Humphrey. 1742. *De Graecis illustribus linguae Graecae litterarumque humaniorum instauratoribus*. Impensis Caroli Davis. Londini.
- Jacob, André. 1982. Sergio Stiso de Zollino et Nicola Petreo de Curzola: A propos d'une lettre du Vaticanus gr. 1019. *Bisanzio e l'Italia. Studi in memoria di Agostino Pertusi*. Ed. Bernardinello, Silvio. Vita e pensiero. Milano. 154-168.
- Jurić, Šime. 1983. Zbornik književnih radova Korčulanina Nikole Petrovića. *Anali Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku* 21. 161-198.
- Jurić, Šime. 2000. *Iz muzeja hrvatske knjige*. Matica hrvatska. Zagreb.
- Kalogeridou, Ourania D. 2010. *Mihaēl Efesiou Eis to Aristotelous Peri zōōn geneleos: apo tēn arhaia exēgētikē paradosē stē Byzantinē ermēneutikē praktikē*. Aristoteleio Panepistēmio Thessalonikēs. Thessalonikē.
- Körbler, Gjuro. 1901. Humanista Matija Grbić (Mathias Garbitius Illyricus). *Rad JAZU* 145. 30-104.
- Kristeller, Paul Oskar. 1967. *Iter Italicum II*. E. J. Brill. Leiden.
- Legrand, Émile. 1885. *Bibliographie Hellénique*. Sv. 1. Libraire de la Société Asiatique, de L'école des langues orientales vivantes, etc. Paris.
- Meletius et al. 1552. *De natura structuraque hominis opus (et al)*. [Nicolao Petreio interprete] Ex officina Gryphii. Venetiis.
- Pellegrino, Paolo. 2012. *Sergio Stiso tra Umanesimo e Rinascimento in Terra d'Otranto*. Congedo Editore. Galatina.

- Ptolemaeus, Claudius. 1528. *Almagestum*. [Recognovit Lucas Gauricus] In officina Lucantonii Juntae. Venetiis.
- Rezar, Vlado. 2013. Benešino izdanje Silijeve epa: opći okvir. *Colloquia Maruliana* 22. 31-47.
- Rezar, Vlado. 2017. O grčkim epigramima Damjana Beneše. *Colloquia Maruliana* 26. 157-176.
- Tadić, Jorjo. 1938. Nicolaus Petreius, rektor dubrovačke gimnazije (1538-1550). *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor* 18/1-2. 393-403.
- Tadić, Jorjo. 1948. *Dubrovački portreti*. Srpska književna zadruga. Beograd.

Petrovićevo posvetno pismo uz izdanje Filoponova komentara iz 1526.

Νικόλαος ὁ Πέτρος Κερκυραῖος τῷ πανσεβεστάτῳ καὶ εὐδοξοτάτῳ
Ἀνδρέε Ματθαίῳ Ἀκουβίβῳ τῷ Δουκὶ τῆς Ἀδρίας
εὖ πράττειν.

Οἱ περὶ τοὺς τῆς ἀληθείας λόγους σπουδάζοντες καὶ διαφερόντως τὰ τῆς φιλοσοφίας ἐπιστάμενοι, Ἀνδρέα Ματθαῖαι¹, δουκῶν πανσεβεστάτε καὶ εὐδοξότατε, <οἶ>² ἢ μὲν τοῦ ἀριστοτελικοῦ συγγράμματος τῶν μερικῶν, ἢ τῶν καθόλου, ἢ τι τῶν μεταξύ, τὸ ἀκραιφνές καὶ ἀληθέστατον κατέλαβον, ἢ τινος ἄλλου τῶν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ διασημοτάτων, οὐκ ἂν γέ μοι δοκοῦσιν ἀμαρτάνειν τοῦ σκοποῦ πάντας δυσχερεστάτην ὁδὸν διαστειβοντας³ οἰόμενοι, καὶ μάλιστα ἀνωφελῆ, οἵτινες, τῶν παλαιῶν τὰ τούτων ἐξηγήσασθαι ἐπιχειρῶντων ὑπομνημάτων χωρὶς, εἰς τὸ ἐντελές τῆς τέχνης εἰσδύναί⁴ ὑπολαμβάνουσι. Καὶ ἐπεὶ μὲν (ἴνα περὶ τοῦ Ἀριστοτέλους εἴπομεν) ὅσα θεῶς τε⁵, καὶ δαιμόνιος οὗτος περὶ πάντων τῆς φύσεως, καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν πραγμάτων γεγράφηκεν, ἅπαντα μονονουχὶ τοιοῦτων ἐξηγήσεων μὴ παρόντων πόρρω τῶν νῦν ὄντων τοῦ σκοποῦ καθεστήχασι, μάλιστα δὲ καὶ ὑπερτάτως ἐμοὶ τοῦτο γε⁶ περὶ τῶν πέντε ὑπ' αὐτοῦ τῆς τῶν ζώων γενέσεως διατελουμένων βιβλίων ἔξεστι λέγειν, ἃ, οὐ μόνον τοὺς ἐν τῇ τῶν Ῥωμαίων φωνῇ πάνυ ἀρίστους (καὶ γὰρ αὐτὰ εἰς ταύτην ὑπὸ Θεοδώρου τοῦ Γαζῆ ἀκριβεστάτως μεταπεφρασμένα⁷ παντίπου δῆλον⁸), ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν τῇ τῶν Ἑλλήνων γεγυμνασμένους καὶ ὑψηλὸν κέρας ἔχοντας διαλανθάνουσι.

Ταῦτα γοῦν ἡμεῖς καὶ πολλῶν εὐδοκιμούντων εἰδότες, ἀφ' οὗ πρὸς Σέργιον Στίσον, καὶ διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τοὺς τρόπους περιβόητον, μᾶλλον δὲ μακάριον ἄνδρα, λόγου τε καὶ Ἑλληνικῆς παιδείας χάριν εἰς Μεσάππιαν⁹ παραγενόμενοι μέγα προσφάτως καὶ περιττὸν ἐπιτεθήκαμεν πόνον, ὅποσονοῦν παρ' αὐτῷ ἐποιήσαμεν σχολῆς (διὰ γὰρ ὀλοκλήρων πέντε ἐτῶν διδασκάλῳ αὐτῷ ἐχρησάμεθα) οὐκ ἀμελῶς πολλὰ τῶν τοῦ Ἀριστοτέλους διεληθόντες, τοιαύτην γνώμην¹⁰ ἐβρώμενεστέρως βεβαιώσασθαι συνέτυχε. Καὶ ἐπειδήπερ, οὐ κατὰ τῶν νυνὶ φιλοσοφούντων εἰωθότα τρόπον τὰ αὐτοῦ διακρυψάμενος, ἀλλὰ ἀσμένως πάντα ὅσων κύριος ἔτυχε, παλαιὰ τε καὶ παντοδαπὰ βιβλία τῇ ἡμετέρᾳ γνώμῃ, καὶ φιλανθρώπως προστηθεῖς, καθάπερ καὶ ἄλλα πολλὰ, τοῦ Φιλοπόνου εἰς πέντε περὶ ζώων γενέ-

¹ sic, pro Ματθαῖε

² in textu non legitur, sed sine οἶ sententia claudicat

³ sic, pro διαστειβοντας

⁴ sic, pro εἰσδύναί

⁵ sic, pro θεῶς τε

⁶ sic, pro τοῦτό γε

⁷ mut. e μεταφρασμένα

⁸ παντίπου δῆλον hapax Oecumenii Philosophi

⁹ sic, pro Μεσσαππίαν

¹⁰ sic, pro γνώμην

Nikola Petrović Korčulanin pozdravlja velecijenjenog i preslavnog
Andreu Mattea Acquavivu,
vojvodu od Atrija

Andrea Matteo, najcjenjeniji i najslavniji vojvodo, čini mi se da su u pravu oni, osobito poznavatelji filozofije, koji su u potrazi za istinom nju nepogrešivo spoznali iz Aristotelovih spisa – bili to njihovi dijelovi, ukupnost ili nešto između – ili iz spisa nekog drugog od najslavnijih filozofa, kad kažu da sasvim pogrešnim i beskorisnim putem kroče svi što vještinu spoznaje pokušavaju dubinski razumjeti bez osvrta na zabilješke onih koji su se ta učenja potrudili protumačiti u prošlosti. Kad je o Aristotelu riječ, sve što je taj svojim božanskim nadahnućem napisao o svim pitanjima prirode i o prirodi stvari, danas to stoji pred nama a da za te spise starih tumačenja gotovo da i nema, dok suvremeni komentari ne pogađaju bit. To pak doista mogu potvrditi u prvome redu za Aristotelovih pet knjiga o rađanju životinja: one su nepoznanicom ne samo za ponajbolje poznavatelje latinskog jezika – a i to je djelo na latinski posve točno i jasno preveo Teodor Gaza – nego i za znalce grčkog, koji za sebe misle da su najpametniji.

Naime, za to djelo i djela mnogih najodličnijih autora znam otkad sam se radi grčke naobrazbe onomadne zatekao u Mesapiji i svojski se oko nje potrudio kod Sergija Stisa, čovjeka – bolje reći blaženika – na glasu po vrlini i ugladenosti. Koliko god sam vremena kod njega uložio u obrazovanje – a bio mi je učiteljem čitavih pet godina – s marom sam proučavao mnoga Aristotelova djela, pa se dogodilo da sam se još snažnije učvrstio u spomenutom mišljenju. A Stiso, suprotno uobičajenoj navadi današnjih filozofa, svoje spise nije skrio, nego je srdačno i čovjekoljubivo sve što je posjedovao stavio preda me, raznovrsne stare knjige po mojoj volji, ali i mnoge druge. Filoponov pak komentar uz pet knjiga Aristotelova djela *O*

σεως Ἀριστοτέλους (τσαῦτα μὲν δὴ ταύτης ὁ Φιλόσοφος τοῖς ἐσομένοις κατέλιπε πραγματείας) ἡμῖν ἐδωρίσατο¹¹, διὰ μὲν γὰρ τοιαύτην τὴν δωρεὰν οὐ μόνον ἔμοιγε μέγα ὄφελος, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς περὶ τῶν τῆς φύσεως πραγμάτων εὖ σχολῆς ἔχουσιν αὐτῆς εἰς φανερόν διερχομένης οἰόμενος παρεισάγειν.

Καὶ ἵνα μὴ τούτων τῶν τοῦ Φιλοσόφου βιβλίων, περὶ ὧν ἡμῖν ὁ λόγος, μέχρι τοῦ παρόντος ἐν τῷ σκότῳ καὶ ἀφανίᾳ σχεδὸν παντελῆ διακειμένων, τοὺς περὶ τὴν φιλοσοφίαν σπουδάζοντας τοῦ συμφέροντος καὶ λυσιτελοῦς εἰς πλείονα χρόνον ὑψηροῦσθαι, τὸν Φιλόπονον τουτονὶ πρὸς τὴν ἐγχείρησιν κοινῆ προσθεῖναι οὐκ ἀπώκνησα. Ἀλλὰ ὡς τ' αὐτὸν νυνὶ καθάπερ ἐκ τῶν νερτέρων ἀναστάντα ὑπό τινος δεσπότητος ἀσφαλείας γεννεοτέρως¹² παρρησιάσασθαι, σὲ δὴ τὸν πάντων τιμιώτατον κύριον ἐν αὐτῷ τούτῳ ἀξιότατον ἐνομίσαμεν, δεῖν ἕνεκεν, τοῦ τε κοινῷ διδασκάλου ὀφειλομένην ἐκτίσαι¹³ χάριν, διὰ γὰρ τὴν τσαύτην σοῦ εἰς ἐκεῖνον φιλανθρωπίας τε καὶ εὐχαριστηρίων ὑπερβολὴν καὶ ἡμᾶς εὐεργετουμένους οἰόμεθα, ἐτέρου δέ, τοῦ ἐν τοῖς εὐγενεστάτοις ἐπιφανέστατον ὄντα, πάντων δὲ οὐδενὸς χείρονα τῶν πώποτε φιλοσοφησάντων, καὶ ἐν πάσῃ ἀρετῇ θεῖον ἦρωα, τοιοῦτοις ὑπομνήμασι σὲ κόσμον ἔσεσθαι πρεποδέστατον¹⁴.

Δέχου τοίνυν, δέσποτα ἀνυπέμβλητε, ταύτην τοῦ Φιλοπόνου ἐξήγησιν ἐν τῇ ἐκατέρᾳ φωνῇ μετὰ τῶν¹⁵ τοῦ Ἀριστοτέλους χρησιμωτάτην πραγματείαν, ἥτις ἐν τῷ εἰς τὴν τῶν Ῥωμαίων μεταφρασθῆναι τῆς παρ' ἡμῶν ἐπιμελείας κατὰ δύναμιν τετύχηκε. Ταῦτα μὲν γὰρ τῆς ἡμετέρας ὡς σὲ σπουδῆς, δι' ἣν ἔσχες πρὸς ἡμᾶς διάθεσιν, οὐκ ἀψευδές¹⁶ τεκμήριον διηνεκῶς παραστήσεται.

Ἐρῶσο.

¹¹ *sic, pro* ἐδωρήσατο

¹² *sic*, γενναιοτέρως *Legrand*

¹³ *sic, pro* ἐκτίσαι

¹⁴ *sic, pro* πρεποδέστατον

¹⁵ *sic, melius esset* τὴν

¹⁶ *sic, certe pro* ψευδές

rađanju životinja – toliko je naime rasprave o tomu Filozof ostavio budućim pokoljenjima – meni je i poklonio, smatrajući da će tim darom učiniti veliku uslugu ne samo meni nego, ako bi tekst bio objavljen, i svima koji se bave prirodoslovljem.

Pa da pregaoci u mudroslovlju ne bi više trpjeli štetu i gubitak, dok Filozofove knjige o kojima je riječ sve do danas zasjenjuje gotovo posvećenije nerazumijevanje, nisam oklijevao ujedno im u ruke staviti i njih i tog Filopona. No, da bi i on sada, poput nekog tko je uskrsnuo iz mrtvih, mogao zboriti slobodnije, pod okriljem vladarskog imena, smatrao sam da si ti, najcjenjeniji od svih vladara, za to najprikladniji, i to iz dva razloga: prvi je odavanje dužne zahvalnosti zajedničkom nam učitelju – a smatram da ćeš iskazom tolikoga čovjekoljublja i zahvalnosti prema njemu i meni učiniti dobro – i drugi, da ćeš ti, najugledniji među plemstvom, od kojeg nema boljeg među svima koji su se ikad bavili filozofijom, božanski junak svake vrline, biti najljepši ures takvim komentarima.

Primi dakle, nenadmašivi vladaru, uz vrlo korisnu Aristotelovu raspravu i ovo Filoponovo tumačenje, predstavljeno na oba jezika. U prijevodu na latinski dao sam od sebe koliko sam mogao, a to će za sva vremena ostati istinskim svjedočanstvom moje privrženosti tebi, zbog koje si i ti bio naklonjen meni.

Budi mi zdrav!